

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Кафедра китайської філології

Курсова робота з китайської філології

на тему:

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *СМЕРТЬ* В КИТАЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Студентки групи Пкит07-20

факультету східної і слов'янської філології

денної форми здобуття освіти

Освітньої програми:

Китайська мова і література та переклад,

західноєвропейська мова

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.065 Східні мови та

літератури (переклад включно), перша –

китайська

Шеркевич Єлізавети Сергіївни

Науковий керівник:

к. філос. н., доц. Беля В. В.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>СМЕРТЬ</i> В КИТАЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	6
1.1. Зміст терміну «концепт», структура і види концептів	6
1.2. Основні методи дослідження концептів у сучасній лінгвістиці.....	10
1.3. Концепт «смерть» та його місце в китайській лінгвокультурі.....	11
Висновки до Розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>СМЕРТЬ</i> В КИТАЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	23
2.1. Етимологія ієрогліфу 死 (смерть) в контексті китайської лінгвокультури	23
2.2. Синонімічні ряди і метафори в семантичному полі концепту <i>СМЕРТЬ</i> в китайській лінгвокультурі	25
2.3. Вербалізація концепту <i>СМЕРТЬ</i> в китайській фразеології	31
Висновки до Розділу 2	34
ВИСНОВКИ	35
论文摘要.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37

ВСТУП

Без вивчення взаємозв'язку між мовою та культурою досконале розуміння тієї чи іншої мови/культури було б неможливим. Проте питання, чи можна повністю осягнути чужу культуру, не маючи до неї попередньо взагалі ніякого відношення, залишається відкритим.

З плином років необхідність пов'язувати при дослідженні елементи мови з елементами культури її носіїв тільки зростає. Мова приймає на себе численні зміни всередині країни і в світогляді громадян, поглинає як губка найменші зворушення і подихи в тому, чого вона торкається. Як ми знаємо, мова охоплює усі сфери нашого життя і супроводжує майже всі процеси мислення і будь-якої діяльності при контакті з навколишнім світом, особливо в рамках суспільства.

Наука, що вивчає прояви культури в мові – лінгвокультурологія – показує наскільки може різнитися за своїм наповненням один і той самий концепт в лінгвокультурі носіїв різних мов. Особливо це стосується абстрактних концептів, для яких не знаходиться чіткого візуального образу в свідомості. Зазвичай розуміння якогось абстрактного концепту різниться не просто серед представників різних етнічних груп, а від особистості до особистості. До того ж відображення цього концепту має тенденцію з часом кардинально змінюватись разом із світосприйняттям особистості, що робить неможливим комплексно відстежувати зміни в концептосфері – «сукупності потенцій, які відкриваються у словниковому запасі окремої людини, як і всієї мови загалом» (Ліхачов, 1993, с. 282).

Але безперечним залишається факт, що культурне середовище, в якому зростає індивід, має колосальний вплив на становлення понять фундаментальних концептів в його свідомості. Так само як і вклад цього індивіда в концептосферу його середовища і нації в цілому.

Дослідження таких основоположних фундаментальних концептів як «життя», «смерть», «людина», «думка» і т. д., а також концептів, які набули великої соціокультурної важливості («гроші», «сім'я», «соціум») має великий потенціал в когнітивній лінгвістиці. Для нашого дослідження ми обрали саме концепт СМЕРТЬ

тому, що його реалізація в лінгвокультурній сфері у різних націй має особливо відчутну різницю. Розуміння світосприйняття носіїв мови надає можливість більш широко і більш коректно підійти до вивчення мови, запобігши можливих помилок і потрапляння в «оману» хибної інтерпретації елементів мови.

Актуальність роботи полягає в тому, що дослідження фундаментальних лінгвокультурологічних концептів дає найбільш поглиблене розуміння лінгвокультури країни і є найпершим кроком в розумінні національної мовної картини світу. Уявлення про смерть є невід'ємною частиною кожної культури і має місце в усіх її проявах – від традицій до мистецтва – та має великий вплив на образ життя особи. Крім того, концепт «смерть» ще не підлягав детальному дослідженню в китайській лінгвокультурі.

Об'єктом дослідження є концепт СМЕРТЬ в китайській лінгвокультурі.

Предметом дослідження є вербалізація концепту СМЕРТЬ у китайській лінгвокультурі.

Мета роботи – визначити особливості вербалізації концепту СМЕРТЬ у китайській лінгвокультурі.

Завдання цього дослідження такі:

- 1) визначити зміст поняття «концепт», структуру і види концептів;
- 2) з'ясувати основні методи дослідження концептів;
- 3) дослідити значення концепту СМЕРТЬ та його становлення в китайській лінгвокультурі;
- 4) встановити особливості вербалізації концепту СМЕРТЬ в китайській лінгвокультурі.

Матеріалом дослідження послуговували пов'язані з концептом СМЕРТЬ китайські фразеологізми, а також словникові дефініції слів і фразеологічних одиниць-репрезентантів концепту СМЕРТЬ.

Методами дослідження є описовий метод, зіставний метод, метод контекстного аналізу, метод дефінітивного та компонентного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше у вітчизняному мовознавстві здійснено комплексний аналіз концепту СМЕРТЬ у китайській лінгвокультурі.

Практичне значення роботи полягає у тому, що результати дослідження можна використати під час викладання дисциплін «Китайська мова», «Лексикологія», «Лінгвокультурологія».

Структура роботи. Робота складається з двох розділів, висновків до розділів, висновків до роботи, анотації і списку використаних джерел

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ *СМЕРТЬ* В КИТАЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

1.1. Зміст терміну «концепт», структура і види концептів.

Концепт – ключове поняття у сучасній когнітивній лінгвістиці (з лат. *conspicere* – «зачинати» – означає буквально «поняття, зачаття», тобто те, що передує іншому, лежить в основі). Система уявлень про світ, що складається у людини протягом усього життя, складається із концептів. Концепт – це не просто значення слова.

На нашу особисту думку, концепт – це відображення сутності предмета чи явища в індивідуальному розумінні особистості, що лежить у свідомості; це сукупність емпіричних даних, набутих досвідом, та багатьох умовиводів, зведених до одного предмета/явища. Концепт здатен розширюватися в свідомості індивіду, набуваючи складнішої структури, стаючи «глибше». Він здатен доповнюватися індивідуальними емоційно-оціночними ознаками, що виражають ставлення індивіда до предмета концепту, але впливають на його сутність для нього.

Хоча концепт вже міцно закріпився в мовознавстві, він досі не має однозначного визначення, що можна пов'язати з його двоїстою природою. Л.В. Щерба характеризує концепт як двобічну ментальну сутність, яка має психічний і мовний бік. У психіці, на його думку, концепт виступає об'єктом ідеальної природи, образом, який втілює певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ. У мові концепт має певне ім'я, оскільки реальність відбивається у свідомості не безпосередньо, а саме через мову (Щерба, 1957, с. 192).

Концепт у свідомості можна представити як зображення з певним ярликом-назвою, до якого прикріплені необхідні асоціації, пов'язані з предметом цього концепту спогади з досвіду, тоді як всередині лежить згрупована енциклопедична інформація про цей предмет/явище в чистому вигляді. Між спорідненими концептами утворюються тонкі ниті-зв'язки, що допомагають орієнтуватися серед нескінченної безлічі понять і швидко переключатись в процесі мислення від одного поняття до іншого. Це середовище концептів формує окремий простір – базу знань в голові людини, якою вона оперує в процесі мислення.

Концепт можна розглядати не тільки як одиницю знання людини, а й як дещо глобальне, колективне, спільне для якоїсь групи чи людства в цілому, проте, на нашу особисту думку, це одне й те саме, оскільки значну частину інформації для утворення ядра концепту особистість черпає з колективного свідомого, а концептосферу колективу становить саме наповнення концептів його представників.

Розглянемо декілька визначень концепту відомих дослідників лінгвістики.

Добре розкриває суть концепту визначення лінгвістки О. Кубрякової: «Концепт як лінгвокогнітивне явище – це одиниця ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформативної структури, яка відображає знання та досвід людини: оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці. Частина концептів має мовну «прив'язку», інші концепти представлені в психіці особливими образами, ментальними репрезентаціями, зображеннями, схемами тощо» (Кубрякова, 1996, с. 90).

Із визначення Г. В. Токарева, «концепт – глобальне та багатовимірне ментальне утворення. Він поєднує в собі конкретне та абстрактне, образне та потворне, емоційно-оцінне та раціональне; суб'єктивне та колективне, універсальне та національне» (Токарев, 2003, с. 37).

С. Аскольдов, один із засновників вчення про концепт, визначає його як «мисленнєве утворення, яке заміщує нам у процесі думання неозначену множинність предметів того самого роду» (Аскольдов, 1997).

За теорією В. Карасика, концепт має три важливі складники: образний (зорові, слухові, смакові характеристики предметів), поняттєву (мовна фіксація концепту, його позначення, опис, дефініція), ціннісну (важливість певного психічного утворення) (Карасик, 2005).

В. А. Маслова пояснює концепти як обумовлені культурою основні елементи картину світу, які мають значущість і для мовної особистості, і для лінгвокультурної спільноти. Дослідниця відносить до ключових культурних концептів такі абстрактні імена, як воля, гріх, совість тощо, а також зазначає, що дослідження цих слів є дуже

актуальним, оскільки ключові концепти культури важливе місце в мовній свідомості народу (Маслова, 2001).

З позиції лінгвокультуролога Ю. С. Степанова, концепт – це «потік культури в ментальному світі людини; це те, як культура входить у свідомість цілого мовного співтовариства» (Степанов, 1997). Дослідник розглядає концепт як пучок понять, знань і уявлень, котрими супроводжується слово. Через концепт здійснюється взаємодія людини і культури – сприйняття культури людиною і вхід людини у культуру, при якому вона сама іноді здійснює на культуру вплив.

В. В. Колесов (2002) вважає, що «концепт – це зерно першосмислу, семантичний «зародок» слова. Концепт тому й стає дійсністю мовлення-думки, образно даної (втіленої) в слові, що існує реально так само, як існує мова, фонема, морфема та інші вже виявлені наукою «ноумени» плану змісту, життєво необхідні для кожної культури. Концепт є те, що не підлягає змінам в семантиці словесного знаку, а що, навпаки, спрямовує думки тих ,хто говорить певною мовою, визначаючи їх вибір і створюючи потенційні можливості для мови-мовлення.» На відміну від поняття, образу, символу «концепт не розширюється якимось питанням, адже саме він – точка відліку і завершення процесу на новому рівні семантичного розвитку живого в мові: він і є джерелом психічного смислу, який організується в системі відношення множинних форм і значень.» (Колесов, 2002)

Концепт має багатокомпонентну, багат шарову, складну будову. На думку Ю. В. Степанова, концепт має «шарувату» будову, де кожний із «шарів» є результатом культурного життя різних часів, тобто концепт історично складають різні верстви, різні і за етимологією, і за часом формування, і за значенням. Концепт структурований універсальним, культурноспецифічним та індивідуально-психологічним, актуальним та неактуальним блоками; образним, понятійним, ціннісним. Залежно від переважання в структурі концепту того чи іншого блоку виділяють індивідуально-авторські, культурно-специфічні, універсальні концепти (Степанов, 1997). Таким чином, у лінгвокультурологічному розумінні концепт – це не оперативна одиниця мовлення, а частина концептосфери, яка має свою історію.

Г. В. Токарев зазначає, що в концепті можна виділити універсальний (загальнолюдський, культурно нерелевантний) та культурний шари. Універсальними можуть бути культурні настанови та стереотипи (відображають загальнолюдські цінності), але в основному це наукові поняття. Культурний шар в більшій мірі орієнтується на ціннісну шкалу, ніж універсальний, і відображає цінності певної лінгвокультурної спільноти. Також виділяють субкультурний шар концепту – відображає цінності певного соціуму (Токарев, 2003).

Концепт поєднує в собі суб'єктивне та колективне, універсальне та національне.

Лінгвісти З.Д. Попова, та Й. А. Стернін щодо польової структури концепту вважають, що вона представлена ядром (базовий шар) і периферією (інтерпретаційний шар). У складних концептах додаткові когнітивні ознаки (концептуальні шари) нашаровуються на базовий образ.

З. Д. Попова та Й. А. Стернін вважають, що концепт має три основні складники: образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле. Образ – це віддзеркалена об'єктивна дійсність, її метафоричне осмислення. Інформаційне поле складається з когнітивних ознак, що інтерпретують основний інформаційний зміст концепту, підсумовують знання про нього. Інтерпретаційне поле містить когнітивні ознаки, що допомагають інтерпретувати інформаційний зміст, містить прями та переносні значення.

За В. І. Карасиком, концепт складається з трьох компонентів: понятійного, образного і ціннісного (Карасик, 2005). Він вважає, що культурний концепт у мовній свідомості – це багатовимірна мережа значень, які виражаються лексичними, фразеологічними, паремнологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами, а також мовноповедінковими тактиками, що відображають повторювані фрагменти соціального життя.

В сучасному мовознавстві склалося безліч підходів типологізації концептів. Концепти класифікують за різними критеріями, внаслідок чого були виділені численні групи.

За своєю приналежністю до певних груп носіїв концепти за З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним класифікуються на національні (властиві лише одному народу, такі як

назви божеств, предметів побуту та ін.) та універсальні концепти (такі як сонце, земля, тварина, книга тощо, які відомі кожній людині). Також виділяють групові, вікові, індивідуальні, професійні, гендерні концепти.

Й. Стернін згідно до своєї структуризації концепту виділяє ще три типи концептів: однорівневі (складаються тільки з базового шару), багаторівневі (мають додаткові когнітивні шари), сегментні (базовий шар оточений сегментами).

О. Селіванова класифікує концепти на ідіоконцепти (властиві окремому індивіду), узуальні (властиві окремій групі), етноконцепти (властиві етнічній спільноті), загальнолюдські (загальновідомі, репрезентовані в різних мовах).

С. О. Аскольдов виокремлює два типи концептів: пізнавальні (загальні, схематичні уявлення) і художні (індивідуальні, розмиті уявлення).

А. П. Бабушкін за змістовним наповненням концептів розмежував їх на: мисленнєві малюнки, схеми, фрейми, сценарії, калейдоскопічні і логічно-структуровані концепти.

1.2. Основні методи дослідження концептів у сучасній лінгвістиці.

Концептуальний аналіз – головний метод логічного аналізу мови й когнітивної лінгвістики, що передбачає моделювання і опис концептів (О. Селіванова, 2006). Концептуальний аналіз спрямований на виявлення змісту концептів, формалізацію того, що притаманне інтуїції та наявне у колективному несвідомому й виражається мовленням.

Серед методів дослідження концептів є аналіз дефініційних значень як шлях виявлення понятійного субстрату концепту, компонентний аналіз як опис структурної організації значення номінативної лексеми концепту, етимологічний аналіз як відображення внутрішньої форми лексеми – імені концепту, побудова синонімічного ряду, методика фреймового моделювання, застосування інструментарію теорії когнітивної метафори.

Об'єктом концептуального аналізу виступають деривати ядра концепту, парадигматичні, синтагматичні зв'язки, історична еволюція концепту, ключові слова,

частотність мовних одиниць, дискурс, в якому досліджується концепт. Концептуальні знаки в першу чергу виявляються в семантиці слова, тому при дослідженні концептів більшість науковців іде від значення мовного знаку до змісту відповідного концепту (Алефиренко, 2005).

Особливу цікавість при дослідженні репрезентації концепту у мові виявляють до пареміологічних одиниць (прислів'я та приказки), оскільки в пареміях яскраво виявляються особливості народного світогляду, своєрідність народної культури та особливості життєвого устрою.

1.3. Концепт СМЕРТЬ та його місце в китайській лінгвокультурі.

Поняття «смерть», нарівні з поняттям «життя», є одним з фундаментальних концептів, який не тільки формує світогляд людини, а й визначає її ставлення до життя, поведінку, відношення до інших людей, та й великою мірою визначає її життєвий шлях. Проте, на відміну від поняття «життя», «смерть» являє собою набагато глибший і різноманітніший за своїм наповненням концепт, що, насамперед, пов'язано з неоднозначністю цього поняття і спірним розумінням того, що являє собою смерть. В різних культурах розглядається також взаємодія життя й смерті у виді уявлення про життя після смерті – продовження існування в іншому виді після акту припинення того життя, яким ми його знаємо.

Поняття «смерть» є найбільш суперечливим і недослідженим з усіх, зі зрозумілих причин. Мається на увазі те, що слідує після смерті, а не сам акт вмирання організму, адже думка про припинення існування здавна не влаштовувала більшість мислителів. Людська свідомість має незрівнянно високу цінність, і для багатьох людей виявилось неможливим прийняти вірогідність знищення її і субстанції, що іменують душею, після смерті фізичного тіла. Це призвело до появи численних різноманітних домислів, міфів про смерть і те, що передує народженню, створенню цілого світу. Людська потреба в пізнанні непізнаного лежить в самій суті нашої свідомості.

Попри всю зацікавленість існує також природній непереборний страх смерті, і тема смерті є на сьогодні табуованою в багатьох культурах і не призначеною для обговорення у повсякденному житті та в соціумі. Сама думка про смерть викликає неоднозначні почуття у людини, навіть якщо вона не заглиблюється в ці думки. Найчастіше ці почуття – страх, хвилювання, смуток, зацікавленість, що інколи доходить до захоплення – доволі суперечливі почуття, які здатні підсилюватися до нездорової межі, що в результаті призводить до небажаних наслідків: депресій, соціальної дезадаптації, небезпечної поведінки для себе та інших і т. д.

Людина – єдина жива істота, яка усвідомлює свою смерть і робить її предметом довгих міркувань. Тема смерті споконвіку була предметом філософських роздумів. Розповсюдженим у сьогоденні поглядом на смерть є думка, що смерть – це кінець існування, що разом з припиненням життєвих функцій настає небуття, оскільки більша частина сучасної молоді заперечує доречність релігійних вірувань у безсмертя душі та переродження, знаходить метафізичні міркування недоречними і більш націлена на «приземлені» справи. Проте сьогодні з'являються нові погляди щодо буття після смерті, які, щоправда, залишаються локальними ідеями. Цікаво, що більше стає прихильників старих ритуалів і вірувань. Все це можна пояснити існуванням у світі ідейної кризи, причому у всіх сферах, не тільки у філософії, дедалі більше відчувається брак нових ідей, ніби все вже вичерпано.

Образ смерті – це персоніфікація смерті у вигляді певної фізичної сутності. Вона зустрічається в міфах та легендах багатьох культур. У європейській та, зокрема, слов'янській культурі – це образ скелету в чорному балахоні з косою. Якщо за тобою прийшла Смерть з косою, це значить, що вона прийшла по твою душу, тобто тобі судилося померти найближчим часом. Grim Reaper (Америка), La Muerte (Іспанія), Смерть з косою – все це персоніфікації смерті в різних культурах.

В багатьох культурах Бог смерті включений до їхньої міфології та релігії. Боги смерті – провідники душ, підземні божества чи боги загробних світів. Це ті, хто займається збором душ та пануванням над мертвими. У древніх греків це Аїд та Танатос, у древніх слов'ян – Любомор, у древніх єгиптян – Анубіс. В Мексиці і на території США на сьогодні поширений релігійний культ Санта Муерте (Свята

Смерть), що полягає в поклонінні однойменному божеству, який також персоніфікує смерть.

Смерть та існування неземних світів, небесних або підземних, проте не розташованих в фізичному просторі та недоступних для живих, турбували людство з давніх часів. Хоча ці речі не підлягають дослідженню, в кожній культурі поступово сформувалась стійка думка щодо них, що визначає ставлення до смерті носіїв культур. Похоронні ритуали та поминання померлих стали невід'ємною частиною кожної культури. Вивчення цих ритуалів та «лору» смерті може наблизити до розуміння менталітету інших культур.

З плином віків в результаті закріпилось амбівалентне ставлення людства до смерті. З одного боку це неминучий фінал кожного окремого людського життя, всього живого і неживого, що закономірно призводить до виникнення депресивних асоціацій зі словом «смерть». З іншого боку смерть викликає зацікавленість, мотивує прожити життя так, щоб під кінець не було про що жаліти, піклуватися про нащадків і про те, що їм залишиться. В одному зі своїх роздумів Сократ визначає смерть як таємницю: можливо, вона є перехід у небуття, а можливо, якщо душа безсмертна, смерть – це зовсім не зло, а благо. Епікуру належить, мабуть, найзнаменитіша філософська сентенція про належне ставлення людини до смерті: «Привчай себе до думки, що смерть не має до нас ніякого відношення... тому що коли ми існуємо, смерть не присутня, а коли вона присутня, тоді ми не існуємо.»

Про смерть не хочеться думати, та прийде час, коли вона сама про себе нагадає. У В. І. Даля є прислів'я: «Померти сьогодні – страшно, а коли-небудь – нічого». У масовій свідомості смерть постає як результат, якого хочуть уникнути, спрямувавши на це будь-які зусилля, аж до використання наукових знань для створення постлюдини через кібернізацію і химеризацію, генну терапію і неовегенічні проекти.

У пареміях (прислів'ях та приказках) про смерть найчастіше підкреслюється її неминучість: «Від смерті ні втечеш, ані сховаєшся»; «Від смерті немає ліків»; «Смерть не надуриш». Також наголошується на тому, що «Перед смертю всі рівні»; «Смерть не розбирає чину», тобто ким би ти не був при житті, це все не буде мати

ніякого значення на порозі у смерті. Після смерті усе нажите втрачає свій сенс: «Як помremo, нічого з собою не заберемо».

Страх перед смертю проявляється не тільки в її неминучості, в й в релігійних мотивах. У християнстві страшнішим вважається не сама смерть, а наступне покарання за скоєні при житті гріхи. Уявлення про пекло існує в багатьох культурах, його призначення одне й те саме: вічне покарання грішних душ, проте зображується воно по-різному. У канонічній «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі, де герой спускається в потойбічний світ, описано згідно з Католицьким вченням про три складові цього світу: Пекло, Чистилище і Рай. Пекло там представлене у вигляді дев'яти кіл, Чистилище – з кіл і уступів, де страждають грішники, які встигли покаятися при житті. Рай складається з десяти небес чи сфер, дев'яте і десяте з яких населяють янголи, святі і божества.

Концепт «смерть» є складним ментальним утворенням. Його ми відносимо до універсальних загальнолюдських концептів. За ступенем конкретності/абстрактності змісту «смерть» – абстрактний концепт, за частотністю актуалізації – актуальний, за змістовою ознакою – концепт-фрейм. Це багаторівневий, стійкий за динамікою концепт складної будови з яскраво вираженим символічним складником.

Концепт «смерть» реалізується в аксіологічному вимірі загально- і конкретнооцінними значеннями. Смерть характеризується як негативними, так і позитивними оцінними властивостями. «Смерть» нерідко наділяють емотивними ознаками. Вона, залежно від обставин, може бути як «хороша», так і «погана», «несподівана» та навіть «довгоочікувана» (якщо, наприклад, невиліковно хвора людина з хронічними болями чекає смерті як полегшення). Хорошою смертю прийнято вважати природну смерть, яка прийшла безболісно природнім чином – від старості. До позитивних ознак смерті можна віднести «геройську» смерть, «щасливу» смерть (коли людині, наприклад, ні про що жаліти і вона помирає в оточенні люблячих родичів).

У сучасній медицині існує декілька видів смерті: клінічна смерть (триває від 3 до 5 хвилин після зупинки дихання й серця – період, коли ще можлива реанімація організму), біологічна смерть (незворотній стан, що слідує після клінічної смерті,

коли клітини мозку відмирають); за родом смерті виділяють насильницьку (що настає від впливу на людину факторів зовнішнього середовища) та ненасильницьку (фізіологічну, або природню) смерть. Насильницька смерть споріднена зі словом «загибель» – смерть від навколишніх обставин, що в переважній більшості випадків загиблیم не могли бути передбачені. Танатологія – це розділ медицини, що вивчає процес і причини смерті (з давньогрецького θάνατος – смерть, і Танатос же – уособлення смерті, бог смерті у давніх греків).

Ми знаємо, що смерть – це припинення життя, його переривання. У мові і в свідомості смерть репрезентується як:

- 1) сам акт припинення життя;
- 2) стан, що слідує після нього, тобто нематеріальна присутність (екзистенція), яка може бути представлена у різному виді і не підлягає критиці, оскільки існування її в жодному вигляді ще не було доведено;
- 3) фізична або напівфізична сутність (персоніфікація).

Смерть завжди асоціюється з нещастям, горем, втратою, великою невдачею. Синонімія слова «померти» охоплює такі слова, як зникнути, поснути, угаснути, потухнути, піти, залишити (цей світ).

Для того, щоб оцінити вагу концепту смерті в китайській культурі в цілому, варто згадати про культ предків у Китаї, який зародився задовго до епохи Шан – найдавнішого періоду в історії Китаю – і бере своє коріння з конфуціанства. Під культом предків розуміється також поклоніння абстрактним спільним предкам – прабатькам з часів давнини, яким приділяється уваги не менше, ніж реальним близьким родичам. Розповсюдженим явищем є моління цим предкам з наміром попросити в них щось: грошей, щастя, скорішого приходу любові.

Зараз найяскравішим вираженням культу предків є свято Цінмін (清明), що святкується на 15-й день після весняного рівнодення (зазвичай це 4-5 число квітня). В цей день прийнято навідуватися на могили своїх предків і віддавати їм шану. Це свято поминання не просто померлих, а минулого сім'ї, клану і народу. Зв'язок із цим минулим, можливо, є одним із найбільш характерних та значущих елементів китайського національного менталітету.

У Китаї поширена думка, що народження, старіння, хвороба та смерть є чотирма фазами людського життя. Переходячи від однієї фази до іншої, кожна з них слід сприймати люб'язно. Помираючий від хвороби пацієнт часто зображується лежачим у ліжку, усміхнений, в оточенні родичів і близьких друзів. Проте серед китайців, як і в більшості культур, панує страх смерті та уникнення цієї теми. Смерть з часом стала найбільш табуованою темою в Китаї, що, в свою чергу, призвело до появи безлічі евфемізмів, про які буде говоритися в другому розділі.

Зараз китайці вірять у три душі, дві з яких залишаються в цьому світі після смерті: одна біля могили, друга біля таблички з іменем померлого, яка стоїть в домі нащадків чи в сімейному храмі. Саме ці душі насолоджуються дарами від живих родичів. Тому місце поховання має велике значення для китайців. Слід зазначити, що ціни на квадратний метр ділянки для поховання на даний момент в Китаї більше, ніж на квадратний метр жилого приміщення: деякі досягають півмільйона юанів.

Третя душа обов'язково потрапляє в китайське пекло. Пекло в Китаї – це гігантська транзитна станція з величезною бюрократичною машиною, що складається із судів (де карають за гріхи), всього яких десять. Найстрашніший - десятий, де судять за вбивства, зґвалтування, підпал і торгівлю наркотиками; визнана винною душа потрапляє в найжорстокіше непереривне пекло – Авічі, де вона переживає свій останній день життя нескінчену кількість разів. Після того, як душа пройшла дев'ять судів і очистилася від відповідних гріхів, вона опиняється перед останнім судом, де вирішується, у що вона перетліється в наступному житті.

Для «утилізації» пам'яті в пеклі відповідну посаду займає 孟婆. Це жінка з китайської міфології, яка при житті прочитала усі конфуціанські класики і буддійські канони, а будучи в похилому віці здійснила даоську практику про досягнення безсмертя і стала небожителем. Її зображають із сивим волоссям та вічно молодим обличчям. Випиваючи її «суп забуття», душі втрачають пам'ять і приступають до процесу реінкарнації. Ті, хто скоїли багато добра, перетліються в небожителя, людину з надприродними здібностями, або ж народжуються в заможній сім'ї зі світлим майбутнім. Ті, хто скоїв більше зла, перетліються в виродків, тварин або рабів у пеклі.

В Китаї існує традиція посмертного шлюбу – весілля мертвих, яке влаштовують, щоб душам мертвим не було самотньо на тому світі. Ця традиція існує вже 3000 років, і навіть зараз в китайських ЗМІ час від часу іноді лунає новина про крадіжку праху чи трупу покійної дівчини з ціллю видати її заміж за померлого хлопця. Батьки «нареченого» зазвичай платять від 50`000 юанів за таку наречену, щоб вона склала компанію їх сину. Білий колір традиційно символізує в Китаї смерть, траур та порожнечу.

Китайців завжди цікавили питання життя і смерті, проте більше уваги завжди приділялось життю. При цьому завжди робився акцент на довголітті та безсмерті.

На ставлення в Китаї до смерті корінним чином вплинули три основні релігійно-філософські системи: конфуціанство, даосизм і буддизм. Ні одна з них не зайняла лідируючу позицію за весь час, і всі три вчення досі існують в синергії, що є винятковою особливістю китайської культури.

Хоча Конфуцій рідко говорив про смерть, його вчення мало глибокий вплив на ставлення до смерті в Китаї. Коли один з учнів Конфуція спитав його, що таке смерть, він відповів: «Ми нічого не знаємо про життя, як ми можемо знати, що таке смерть?» Саме його вчення про «синівську шанобливість» дало початок культу предків, що спонукає людей вірити, що їхні нащадки пам'ятатимуть їх після смерті, а такі дари як паперові гроші і їжа будуть заспокоювати їхні душі. Культ предків здавна супроводжувався ритуалами і посідав особливе місце в релігійному житті китайців.

Правила похоронних обрядів викладені в одному з п'яти класиків конфуціанської літератури «Лі Цзі» 礼记 (Книга обрядів). Цих правил разом із багатьма забобонами, які додавалися з часів Конфуція, китайці дотримуються вже понад 2000 років. Конфуціанські положення великою мірою визначають ставлення до похорон і їх проведення. Смерть в конфуціанстві вважається громадською подією, і залежно від соціального статусу померлого організовується цілий ряд похоронних і траурних дій.

Смерть в буддизмі є чи не найважливішою релігійною подією, являючи собою перехід від одного життя до наступного – нового народження. Вважається, що наступне втілення визначається кармою, якої набула істота в попередніх життях.

Смерть визначається в буддизмі як один з видів страждання, що оточує нас з усіх боків в нашому існуванні та є самою суттю земного існування; життю немає початку та немає кінця – все є один нескінчений цикл. Буддизм взагалі пропонує унікальний погляд на смерть, який не зустрічається в жодній з існуючих релігій. Бога як такого в буддизмі немає, саме тому його не можна віднести до релігій, але можна наблизити себе до стану бога, звільнившись від круговороту сансари і перейшовши у нирвану, де досягається стан абсолютного спокою і що є кінцевою метою в буддизмі.

Даосизм – це вчення про Шлях – Дао (道), якому підпорядковується усе у Всесвіті: з Дао все починається, і в Дао повертається. Даоси вірять у покращення і продовження життя шляхом дотримання законів природи, але бачать смерть як природний розв'язок життя, який слід прийняти як само собою зрозуміле. Для даосів життя – це концентрація енергії ці (气), або життєвої сили в тілі. Коли є ці, є життя, коли ці вичерпується – людина помирає.

Згідно з теорією Лао-цзи, засновника даосизму, життя та смерть – дві неодмінні фази єдиного процесу трансформацій, вони порівнюються зі сном та неспанням, змінюючись як день і ніч. Смерть в даосизмі – це те, що намагаються подолати, дотримуючись особливого способу життя, що полягає у відмові від усіх мирських турбот, зайвих прагнень і думок. Суттю даосизму є прагнення до повернення до «первинно-небесного» стану, до первинного внутрішньоутробного хаосу шляхом ведення особливого способу життя (плисти за течією, докладаючи мінімум спроб щось змінити, не втручаючись у природу), який передбачає гармонію з Дао – божественним світовим порядком.

Відмінною рисою даосизму є уявлення про можливість досягнення людиною безсмертя. Тема безсмертя піднімається в міфах та легендах, а в літературі можна зустріти свідчення про довгожителів та небожителів. В даосизмі досягнення безсмертя – кінцева ціль, це досягнення гармонії з природним шляхом речей, повернення до Дао.

Як і буддисти, даоси не визнають існування «самості» чи якоїсь сутності, яку можна було б ідентифікувати як «Я». Відповідно, у даосизмі відсутня віра і про вічну душу, яка дозволяє існування після смерті в інших світах, і це призвело до

формування концепції нерозривного зв'язку тіла і душі. У людині, згідно з даосизмом, існують дві душі – тваринна (по) і розумна (хунь). Після утвердження категорій інь і ян – жіночого і чоловічого начал – душі хунь стали сприйматися як тонкий стан позитивно зарядженої пневми (ці) – ян, – а душі по – як негативні стани – інь. Після смерті фізичного тіла ці два безтілесні утворення гинуть, проте продовжують деякий час існувати, знищуючись після остаточного розкладання тіла. Чим ретельніше зберігається тіло померлого родича або пращура, тим більше продовжується існування його духа. Такі уявлення відобразились у поховальному культі. (2)

«І Цзін» 易经 («Книга змін») – це філософсько-окультний трактат епохи династії Чжоу, що належить до конфуціанського П'ятикнижжя, і містить методики гадання і вчення про Інь і Ян – дві протилежні сили, які знаходяться в постійній взаємодії між собою і наявні в абсолютно усьому існуючому в світі; це вчення пояснює взаємодію усіх протилежних речей, зокрема життя й смерті. Сила Інь символізує землю, темряву, жінку, холод, смерть. Сила Ян - небо, світло, чоловіка, тепло, життя. Людське тіло розглядається як весь світ в мініатюрі; дисбаланс Інь і Ян призводить до хвороби і смерті. Людина повинна досягти балансу між Інь і Ян при житті, але прийняти смерть, коли вона настане.

Три вчення, існуючи одночасно, мали вплив одне на одного, а звідси мають і спільні риси. Культ предків в конфуціанстві перегукується з поклонінням силам природи в даосизмі. Магія була присутня не лише в даосизмі, а й в конфуціанстві, проте її дія розповсюджується не на світ богів, а на фізичний, соціальний світ. Магія буддизму включає в себе екзорцистські обряди, а також такі соціальні взаємодії, пов'язані зі смертю, як проведення похоронних церемоній, поминання душ померлих, заупокійні молебні та ін.

Перше, на що слід звернути увагу, досліджуючи концепт «смерть» в китайській лінгвокультурі – це, насамперед, те, що смерть є найбільш табуованою темою в китайському суспільстві. Проблема смертності людини і релігійне осмислення феномену смерті та безсмертя особливим чином торкнулися ментальності жителів Сходу. Культ довголіття і патріархально-геронтологічні установки є характерними складовими китайської традиції.

Досліджуючи такий концепт як «смерть», треба усвідомлювати, що ритуали завжди відігравали важливу роль в релігійному і буденному житті в Китаї. Китайці дуже забобонний народ із традиційним устроєм життя. Незважаючи на технічний процес, більшість населення країни досі дотримується традицій та звичаїв, яким більше трьох тисяч років.

Як вже було зазначено, сучасний погляд китайців на смерть є результатом впливу трьох основних найбільш історично значущих філософсько-релігійних течій: конфуціанства, даосизму та буддизму. Ці течії формують світогляд китайців і містять в собі вчення про світ, життєвий шлях, образ життя, а конфуціанство являє собою й політичну ідеологію, моральні принципи і норми якої до сих пір мають великий вплив на духовне і повсякденне життя в Китаї. Хоча погляд на смерть і посмертя (життя після смерті) різняться в цих трьох традиційних вченнях, про них слід пам'ятати, звертаючись до концепту «смерть» в китайській картині світу.

Висновки до Розділу 1

Ми визначили, що концепт виступає посередником між словом і дійсністю, структуруючи усі існуючі поняття в свідомості людини. Було запропоноване власне визначення концепту, а саме, що «концепт – це відображення сутності предмета чи явища в індивідуальному розумінні особистості, що лежить у свідомості; це сукупність емпіричних даних, набутих досвідом, та багатьох умовиводів, зведених до одного предмета/явища.»

«Концепт у свідомості можна представити як зображення з певним ярликом-назвою, до якого прикріплені необхідні асоціації, пов'язані з предметом цього концепту спогади з досвіду, тоді як всередині лежить згрупована енциклопедична інформація про цей предмет/явище в чистому вигляді. Між спорідненими концептами утворюються тонкі ниті-зв'язки, що допомагають орієнтуватися серед нескінченної безлічі понять і швидко переключатись в процесі мислення від одного поняття до іншого. Це середовище концептів формує окремий простір – базу знань в голові людини, якою вона оперує в процесі мислення.» Єдність концептів в свідомості

можна розглядати за аналогією з комп'ютерною базою даних, до якої ми звертаємося кожен раз, стикаючись із втіленням окремого концепту в житті.

Досліджуючи саме концепт «смерть», варто бути обережним, оскільки це саме та тема, якої наш розум прагне уникати. Це уникнення можна віднести до засобів самозбереження, проте, досліджуючи смерть, можна відкрити для себе нові горизонти в розумінні світу та своєї власної особистості, що є величезною цінністю для саморозвитку. Дослідження смерті в розумінні носіїв інших культур є вирішальним кроком в розширенні свого кругозору.

Саме концепт «смерть» є особливо щільно пов'язаним з культурою нації, знаходячи собі вагоме місце в національній когнітивно-мовній картині світу. Нами було доведено, що ставлення до смерті є одною з визначальних характеристик будь-якої культури. Вивчаючи концепт «смерть», можна не тільки ближче наблизитися до розуміння національної культури, а й отримати можливість глибше осягнути мову носіїв, оскільки концепт «смерть» має таку особливість: він щільно оточений символами (які є в кожній культурі різні) та, вербалізуючись, стає частиною мови табу, де також знаходить для себе найбільш неочікувані способи вираження в евфемізмах та метафоричних виразах. Зустрівши такі вирази, можна впасти в збентеження, адже носії мов стараються якомога більше замаскувати слово «смерть» під іншими, менш очевидними словосполученнями, аби не вживати це страшне слово в соціумі та в літературі. Саме з цих причин ми вважаємо, що досліджувати концепт «смерть» в лінгвокультурі при вивченні мови слід чи не найпершим.

Смерть в китайському суспільстві є особливо небажаною темою, і серед усіх інших її уникають найбільш суворо. Проте, хоча страх перед смертю властивий китайському народові як і всім іншим, історично сформований світогляд громадян передбачає прийняття смерті як неминучості. Ми з'ясували, що ставлення до смерті в Китаї є наслідком взаємодії трьох основних релігійно-філософських течій: конфуціанства, даосизму та буддизму.

Буддизм дозволяє розглядати смерть як дещо більше – як перехід до чергового наступного життя, що в потенції при докладанні значних зусиль призведе до звільнення від коловороту сансари (нескінченного циклу перероджень і прижиттєвих

страждань) і потрапляння в нірвану – це кінцева мета в буддизмі. Для даосів життя – це ілюзія, а смерть – це пробудження. Згідно з вченням даосизму смерть – це лише одна з численних трансформацій, які є суттю життя. Символіка інь-ян пронизує всі сфери китайського національного укладу життя та культури. Вчення про Інь і Ян пояснює взаємодію протилежних речей, зокрема життя й смерті.

Конфуціанці вбачають смерть як суспільну подію. Перш за все з конфуціанської традиції виділяється культ предків, який представляє собою поклоніння реальним спочилим предкам сім'ї та загальним, абстрактним предкам нації. З конфуціанства пішло багато похоронних ритуалів, які діють і досі.

Ми визначили, що сучасний погляд китайців на смерть і пов'язані з цим релігійні вірування, зокрема віра в перевтілення, найбільшою мірою походять з буддистських ідей. А примирення з долею та прийняття смерті можна назвати «натуралістичним поглядом» китайців на смерть.

Комплексний підхід до вивчення змісту й структури концепту «смерть» передбачає аналіз із залученням когнітивного й лінгвокультурологічного підходів.

РОЗДІЛ 2. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ В КИТАЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

2.1. Етимологія ієрогліфу 死 (смерть) в контексті китайської лінгвокультури.

Ієрогліф 死 («смерть») найчастіше використовується в китайській мові для вираження слова «смерть». Він має давнє і таємниче походження. Вивчення історії ієрогліфу «смерть» дасть нам можливість відстежити походження слова «смерть», а також краще зрозуміти смислове і символічне оточення концепту «смерть» в китайській лінгвокультурі.

Початкове значення ієрогліфа 死 – кінець життя. Або ж іншими словами – розділення тіла і душі. Вперше символ смерті був знайдений на кістках оракула цзягувень (甲骨文) – ворожильних кістках (часи династії Шан-Їнь, XIV-XI ст. до н. е.). На рис. 1 представлений історичний розвиток написання слова «смерть»: від епохи династії Шан (商, 1554-1046 до н. е.) до Західної Чжоу (西周, 1046-771 до н. е.), періоду весен і осей (春秋, 772-476 до н. е.), періоду Воюючих царств (战国, 475-221 до н. е.), варіант написання в сяочжуань (小篆, вид давнього китайського письма при династії Цінь (秦, 221-206 до н. е.)), в період династії Цінь, аж до династії Хань (汉, 206 р. до н. е. – 220 р. н. е.) і виникнення стандартного стилю написання ієрогліфів Кайшу (楷书, виник у часи династії Хань і стилістично повністю дозрів приблизно в VII ст.).

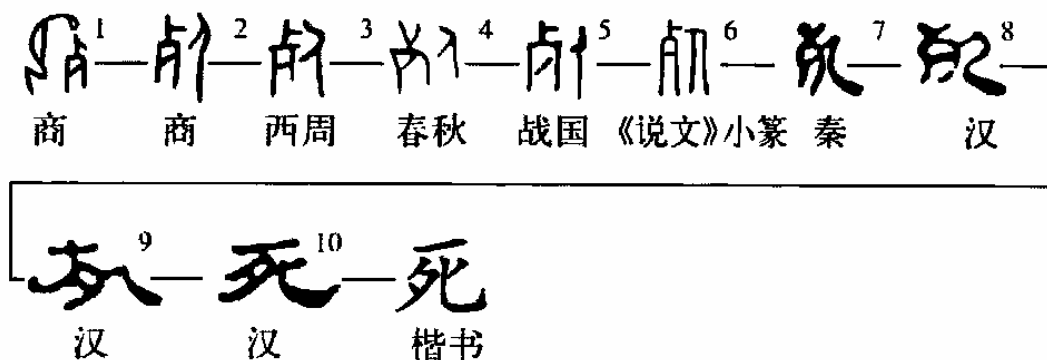

Рис. 1 (джерело: https://www.sohu.com/a/315613945_673976)

Прадавні люди надавали великого значення померлим старцям або загиблим на війні. На малюнку 1 (дин. 商) на правій стороні напису бачимо форму «зламаної кістки», а зліва – людина, що схиляється над нею. Спочатку цей ієрогліф означав «віддати шану померлим», а лише потім – «смерть». На малюнку 2 – варіант з древнього письма Цзінвень (金文), де людина в ієрогліфі вже встала. У варіанті Кайшу (楷书), який використовується в наші часи, символ 歹 означає «щось недобре, зло», а також «залишки», тоді як «ніж» (匕), який справа, має форму перевернутої людини. Таким чином «歹匕» буквально означає «мертва людина» (细说汉字：死).

Мертві предмети не можуть рухатися, звідси нерухомі предмети також іноді називають «мертвими», наприклад: «手脚冻皴皮肉死» (Кінцівки відмерзли й задубіли). Тут 死 це насправді не «мертві», а «знерухомлені» (细说汉字：死).

В давні часи 屍 (зараз: перен. брехня, нікчемний, ягодиці, зіпсувати повітря) – це традиційний варіант ієрогліфа 尸 («труп»). Однак у класичних творах літератури та історичних записах замість «трупа» (尸) часто вживався «смерть» (死), в той час як 尸 має значення не «труп», а «брати на себе, нести відповідальність». Наприклад, «求某死» («молити про чиюсь смерть») має значення «求某尸» («молити про чиюсь допомогу»), тобто цим не мали на увазі вимагання чиєїсь страти. «王命死(尸)王家» – «Імператор доручив займатися справами імператорської сім'ї» (细说汉字：死).

Отже, ідіограма з написів на кістках утворилася з людини, що схиляється, та кісток (歹 у значенні «尸骨» – «мертві кістки, залишки»). Ло Чженьюй (китайський вчений, філолог, лінгвіст, антиквар, каліграф) казав: «象生人拜于朽骨之旁，死之义也» («Те, як жива людина схиляється біля зруйнованих кісток, відображає сенс смерті.») Пізніше «людина» в цьому старому ієрогліфі була помилково прийнята за «кинджал» (匕), і утворився ієрогліф 死. Таким чином, скорбота як символ смерті в стародавній китайській мові була замінена на знаряддя для вбивства (细说汉字：死).

В давньокитайській літературі зустрічаються вислови про смерть: «澌，索也，尽也。是澌为凡尽之称，人尽曰死» – «Скінчитись, вичерпатися, обернутись в попіл – це синоніми смерті всіх речей; коли людина «вичерпується» – це називають смертю» («说文解字») (细说汉字：死).

2.2. Синонімічні ряди і метафори в семантичному полі концепту СМЕРТЬ в китайській лінгвокультурі.

Ієрогліф 死 в сучасній китайській мові може виступати як односкладове слово, виступаючи дієсловом (померти, здохнути, пасти, скінчатися, кінчитися, угаснути, зникнути тощо), прикметником (мертвий, померлий, загиблий) чи, дуже рідко (зазвичай в фразеологічних одиницях), іменником (смерть, хвороба, мертвість). Частіше за все 死 вживається в двоскладових словах, наприклад: двоскладове слово синонімічного типу 死亡 – «смерть», де 亡 – «помирати, зникати, губити, бути відсутнім, втрачати» – найчастіше використовується як іменник для вираження слова «смерть». Також 死 використовується як модифікатор дієслів чи прикметників, виражаючи надвисоку ступінь чогось: 累死了 – «страшенно втомився»; або як модифікатор результату: 打死 – забити до смерті.

В сучасній китайській мові існує декілька розумінь смерті, які представлені декількома синонімічними рядами, що репрезентують слово «смерть»:

1) Смерть у повнолітньому віці в китайській лінгвокультурі розуміється як «ухід в інший світ»: 去世, 辞世, 逝世, 离世 – букв.: піти з світу, покинути цей світ.

2) Смерть до настання повноліття – це «рання» смерть, коротке життя: 早死, 早逝, 短折, 夭折, 殤折, 夭亡 – померти рано, в молодому віці (раніше половини чи першої чверті життя; іноді – померти неодруженим). Ієрогліф 殤 включає ще чотири класифікації для вираження ранньої смерті:

早殤 – означає смерть дитини до семирічного віку;

下殤 – означає смерть 8-11-літніх;

中殤 – означає смерть 11-15-літніх;

上殤 – означає смерть 16-19-літніх.

3) В даосизмі та буддизмі зовсім інша смерть. Смерть в даосизмі – це 仙逝 (піти в кращий світ, піти в світ безсмертних), 仙游 (букв.: мандрування небожителів; відправитися на небеса), 升天 (вознестись на небо), 登仙 (вступати в сонм безсмертних, сходити до Істинного). В буддизмі смерть іноді репрезентується словом 归西 (букв.: повернутись в країну світу).

4) Четвертий синонімічний ряд містить синоніми смерті зі значенням «віддати» своє життя за щось: коли життя приносять в жертву за країну, націю, ідеал або віру. Це 献身 (присвятити себе, віддати своє життя), 舍身 (букв. «кинути життя»; присвятити себе), 就义 (вмерти за праве діло), 殉国 (віддати життя за батьківщину, жертвувати собою заради країни).

В буддизмі 舍身 – «піти від світу» (у монахи). Є ідіома: 舍身求法 – «полишити своє тіло у пошуках істини Будди.»

5) До п'ятого виду смерті відносять несподівану смерть, смерть від нещасного випадку, трагічну смерть: 横死 (трагічно загинути, насильницька смерть, передчасна смерть), 凶死 (померти не своєю смертю, загинути від руки вбивці, кінчити самовбивством), 毕命 (померти насильницькою смертю, бути вбитим), 暴卒 (раптово померти, раптова смерть).

6) Шостий синонімічний ряд слова «смерть» вживають у випадку смерті красивої молодої дівчини. Це образний вислів 香消玉殒 (аромат зник, і яшма потьмяніла), або 香消玉碎, 香销玉沉, 香消玉损, де слова 殒, 碎, 沉, 损 – синоніми, що означають зіпсуватися, померти (殒), розпастися, піти до дна (沉), розбитися (碎), тобто синоніми смерті.

7) До сьомого синонімічного ряду належать всі інші слова, якими можна безпосередньо замінити слово «смерть»:

亡 – гинути, зникати, вести до загибелі; також в значенні «пасти» (про династію): 亡新 (загинула династія Сінь); «бігти,» «ховатися від чогось»: 逃亡

(рятуватись втечею), 亡犴 (бігти з в'язниці); «бути відсутнім»; «втрачати» (як синонім слова 失 (втрачати, губити)): 亡父 (втратити батька), 亡心 (втратити присутність духу, розгубитися). 殞身亡国 – занепасти себе і країну. В словах «померти» та «смерть»: 死亡, 身亡, 灭亡 (вимерти), 阵亡 (загинути в бою). Емоційне забарвлення при використанні цього ієрогліфу відсутнє.

故 – померти, не бути в живих. Зазвичай використовується стосовно старших, виражаючи повагу до померлого. 父母早故 (батько й мати давно померли). 亡故, 故去, 病故 (померти від хвороби), 身故. 身故无后 – померти, не залишивши нащадків. 意外身故 – смерть внаслідок нещасного випадку.

逝 – померти, уходити, минати (зазвичай про час), проходити (повз) (як синонім слова 过去, який теж має значення «померти, піти в інший світ»). В словах «померти» та «смерть»: 逝殂, 逝去, 消逝 (зникнути, розсіятися, згаснути), 逝去. 青春逝去了 – молодість пройшла. 逝 демонструє більшу емоційну забарвленість, ніж 故, і вживається, щоб показати більшу повагу та емоційну прихильність до покійного.

卒 – скінчитися, припинитися, обірватися; заключний, кінцевий. В давні часи використовувалося для опису смерті чиновників. Зараз рідко вживається. 卒官 – померти на посту (про чиновника). 卒年 – рік смерті, останній рік життя. 暴卒 (раптово померти, раптова смерть), 病卒 (померти від хвороби).

歿 – померти. 歿世, 病歿 (померти від хвороби). 歿世不忘 – ніколи не забудеться після смерті, Вічна Пам'ять. «歿, 终也» – «Смерть є кінець». Зазвичай 歿 використовується для опису смерті дитини чи смерті людини від хвороби, раніше – смерті простолюдина низького статусу.

毙 – пасти мертвим, бути вбитим, вбити, розстріляти. Використовується для опису дуже несподіваної смерті. 毙命 (померти насильницькою смертю, бути вбитим), 击毙 (застрелити), 倒毙 (використовується при раптовій смерті скотини, коней: околоти, пасти).

消失. 永远消失 – канути у вічність, зникнути назавжди. 感情消失 – згасання почуттів, почуття «вмирають».

Поєднання слів сьомого синонімічного ряду також утворило слова зі значенням «померти»: 亡故, 逝世.

Інші слова, що репрезентують смерть: 消灭 (стерти з лиця землі, знищити, пропасти, вимерти), 作古 (померти; порвати з традицією (відмовитися від старого)), 千古 (відійти у вічність, померти; минувші тисячі років, вічність), 不讳 (вмерти; говорити без приховування). 讳 використовується, щоб вказати на ім'я, яке носив померлий при житті: 讳某某公 (пан, якого при житті звали так-то). В стародавньому Китаї, коли йшла річ про смерть імператора чи князя, високопоставленого чиновника, використовували слово 薨, або 驾崩.

Розглянемо детальніше слова, пов'язані зі словом «вбивати», «нищити». 杀害, 杀死, 害死 – вбити, загубити, нищити. 屠杀 – проводити масові вбивства, винищувати мирне населення, вбивати скот на бойні. 屠 – це «влаштовувати різанину, жорстоко вбивати», складається з графом «труп» (尸) і «той, хто...» (іменниковий суфікс 屠). Буквально, «той, хто робить трупи». 大屠杀 – масове вбивство, різня, холокост. 杀人犯, 凶手 – вбивця, де 凶 – це «злочинський, злочинний». Буквально, 凶手 – «злочинна рука»; рука, що вчиняє злочини. 连环杀手 – серійний вбивця. 杀人狂 – маніяк-вбивця.

Як бачимо, для опису смерті в китайській мові часто використовуються такі слова, як «зникнути», «загубитися», «знищитися» (亡), «розпастися», «розсіятися» (消), «угаснути» (灭), «піти до дна» (沉), «пройти повз» (过, 逝), що вказує на те, що життя пройшло, залишилось позаду.

Після аналізу слів з китайської мови, які репрезентують слово «смерть», ми можемо зробити висновок, що смерть в китайській мовній картині світу розуміється як «кінець»; вона обриває життя, яке залишається позаду. Смерть розуміється як перехід в інший світ і покидання цього світу. 去世 – дослівно «покинути світ.»

Смерть відносять до всього, оскільки ніщо не вічне, і всьому є межа.

Незважаючи на те, що смерть в Китаї вважається природною розв'язкою життя, китайці вважають, що розмови про смерть порушують внутрішню гармонію, яку так важливо підтримувати. В стародавньому Китаї люди вірили, що мова має надприродну силу, яка може стати причиною різних людських нещастя та невдач. Тому китайці намагаються уникати навіть думок про смерть.

Як вже було сказано, велику увагу в Китаї приділяють саме життю і довголіттю. Фраза «Бажаю тобі жити так довго, як Південна Гора» («南山頌壽») часто використовується, щоб привітати людину похилого віку з днем народження. Гора в Китаї символізує силу та постійність. «Довгого життя нашому великому лідеру!» – так вітають політичних лідерів. Побажання довгого життя звучить майже в кожному привітанні. Ієрогліф «довголіття» (寿) можна зустріти майже на всьому: на одязі, прикрасах, меблях та багатьох інших речах (Wei Wei C. Huang, R.N., Ed.D. Attitudes toward death: Chinese perspectives).

В Китаї вже в ранньому віці дітей вчать бути обережними зі словами, які віддалено асоціюються зі смертю. Слово «смерть» і його синоніми категорично заборонено вживати в радісних випадках життя, особливо під час свят (там же).

Китайці старанно утримуються від вживання слів, які своїм звучанням нагадують смерть. Дарувати в Китаї годинник є дурним тоном, тому що слово «годинник» (钟) промовляється так само, як «кінець» (终) (там же).

В Китаї спостерігається тенденція уникати вживання цифри «4», оскільки слово «чотири» (四) промовляється так само, як «смерть» (死). Така забобонна боязнь навіть призвела до закриття декількох лікарень під номером «чотири». Також в деяких ліфтах відсутній четвертий поверх.

Особливий погляд китайців на мову і світ призвели до утворення багатьох евфемізмів, що стосуються слова «смерть». Так, замість 死 (померти) використовують слова 作古, 去世 та 谢世 (піти в кращий світ). Слова «смерть» в Китаї також уникають, перефразовуючи компоненти речення: замість «Він був працюючим до самої своєї смерті» кажуть «Він був працюючим все своє життя;» коли хочуть

дізнатися в співбесідника, живі його батьки чи ні, питають не «А твої батьки померли?» («你的父母死了吗?»), а «Чи твої батьки живі?» («你的父母在吗?»). В часто вживається в значенні «живий», щоб коректно виразитися про «наявність» ще в живих людини. Відповідно, 不在 – «не живий», «вже немає».

До евфемізмів в китайській мові також належать слова з синонімічних рядів слова «смерть», які були наведені в попередньому підрозділі, оскільки вони є синонімічною заміною слову 死 (померти). Вираз 去世 (покинути світ) доречно використовувати майже в усіх випадках смерті іншої людини, і він є найвживанішим.

Такими ж нейтральними є 逝世, 谢世. 长眠 (заснути вічним сном) виражає тугу мовця про померлого. Перше є більш офіційним і обидва вони використовуються в тому випадку, якщо йдеться про смерть відомої або поважної людини, вживаються частіше в газетних статтях, радіо і телепередачах, а також в офіційній мові (М.А. Кочетова, Р.А. Пищальникова, Д.Ю. Леонова, 2018, с. 167).

Для позначення смерті людини, яка не була близькою мовцю, використовується 闭眼 (закрити очі), 停滞呼吸 (припинити дихати), 离开了人世 (покинув світ людей). Також використовуються такі вирази, як 走了 («пішов»), але про смерть в цьому випадку ясно буде лише з контексту. Також 没了 («не стало»). 去了一个很远的地方 – «відправився далеко-далеко» (там же, с. 167-168).

У випадку смерті неприємної для мовця людини використовують 完蛋 («згинути»), 下地狱 («спуститись в пекло»), 玩儿完了 («гра закінчена, догрався»), 翘辫子 («зіграти в ящик») (там же, с. 168).

Лікарі у випадку невдалої операції чи втраті пацієнта, або якщо людина була при смерті, іноді кажуть «不行了», що в перекладі означає «не годиться», «не піде», але в цьому випадку означають, що лікар не справився з хворобою пацієнта, і не зміг врятувати. Так само про смерть від хвороби говорять «没治好» – не вилікували, чи «没过来» – не врятували (там же, с. 167).

В сучасній китайській мові розповсюджені метафоричні вираження смерті. Так, смерть – це кінець подорожі та вихід із реального світу. В даоській філософії життя –

це шлях, і смерть – це кінець подорожі, що узгоджується зі словом «піти» (з цього шляху). Звідси вирази 去世, 逝世. Цікаво, що 出世 означає народження, появу на світ, і в той же час у буддистській філософії це піти від світу (в монахи), а також піти зі світу сансари (в нирвану).

Смерть подібна заходу сонця та зів'ялої трави; смерть подібна сну, вічному стану спокою. В китайській мові смерть метафорично співвідноситься з довгим (вічним) сном, вічним спокоєм.

Смерть як опускання завіси – це метафора про уподібнення життя спектаклю: кожен з нас має свою роль, і прийде час коли потрібно буде покидати сцену.

2.3. Вербалізація концепту «смерть» в китайській фразеології.

Пареміологічні одиниці являють собою безцінний досвід і мудрість народу, що накопичувались віками, і слугує для передачі їх наступним поколінням. Серед китайських паремій існує безліч фразеологізмів, які передають концепт смерті.

Для китайського менталітету дуже важливий зв'язок з минулим, знання свого коріння: 归正守丘 – «повертатися до справжнього, зберігати гори (лисиця перед смертю повертається головою у бік гір, де вона народилася)» – пам'ятати про своє коріння; згадувати батьківський будинок наприкінці життя.

寿终正寝 – «померти у глибокій старості в своєму домі» – означає гідну смерть. Як ми знаємо, в Китаї найкращою смертю вважається смерть від старості в оточенні близьких. Цей вираз ще означає: закінчити свої дні; мирно спочити; померти від старості. 豹死留皮 – «леопард помер, а шкура залишилась» – залишити про себе добре ім'я.

На противагу хорошій смерті є рання, раптова смерть. 山高水低 – «гори високі, води глибокі» – нещасний вихід; несподівана смерть.

鸿毛泰山 – «лебединий пух і гора Тайшань» – різні вагові категорії; велика різниця; також використовується у значенні порівняння: «нікчемна смерть і гідна смерть».

山颓木坏 – «гори оголилися, дерева зламалися» – смерть великої особистості. Гора і дерево в Китаї символізують стабільність і силу, а також довголіття. Також гора – це завжди щось високе, значне; те, що має силу.

Виразом «玉楼赴召» – «відправитись за викликом в яшмовий терем» – описують ранню смерть творчої людини.

Несподівану смерть або скорий прихід смерті також позначають фразеологізми: 半截入土 – букв. «половина пішла в землю»; одною ногою в могилі.

俯仰由人 – «риба, що плаває в котлі» – безвихідна, екстремальна ситуація; смерть близька; залишилось жити лічені години; стояти однією ногою в могилі.

枯鱼衔索 – «в'яленій рибі проділи мотузку» – бути приреченим на швидку смерть; недовге існування.

Серед китайських фразеологізмів про смерть дуже розповсюдженими є ті, що позначають героїчну смерть або жертвування життям:

从容就义 – «спокійно піти на смерть за праве діло»; жертвувати собою в ім'я справи; спокійно дивитися в лице смерті.

马革裹尸 – «труп загорнутий у кінську шкуру» – загинути смертю героя в бою.

宁死不屈 – «краще вмерти, ніж скоритися» – віддати перевагу смерті капітуляції, рабству.

杀身成仁 – «вбити тіло в ім'я чесноти» – жертвувати собою в ім'я великої справи; героїчна смерть.

先驱蝼蚁 – «піти на смерть першим, щоб вигнати черв'яків і мурахи (для свого володаря)» - висловити свою відданість, не шкодуючи свого життя.

飞蛾投火 – «метелик летить на вогонь»; йти на вірну загибель; шукати своєї смерті; лізти на рожен. Це не завжди означає героїську смерть, а, навпаки, вказує на дію всупереч здоровому глузду, яка принесе більше шкоди ніж користі.

万死一生 – «десять тисяч (разів) померти, на один – залишитись жити» – один шанс із тисячі залишитись живим; іти на вірну смерть; смертельно небезпечний; крайній ризик; бути на волосок від смерті; глянути смерті в очі.

Відсутність страху перед смертю також описують такі фразеологізми:

生寄死归 – «життя – тимчасове проживання, смерть – повернення» – не дорожити життям; не боятися смерті.

视死如归 – «розглядати смерть як повернення (додому)» – нехтувати смертю; грати зі смертю; бути готовим віддати життя; спокійно дивитись у вічі смерті.

寻死觅活 – «шукати смерть, шукати життя» – залякувати, шантажувати самогубством; не хочеться жити (від горя, від удару). Вказує на те, що людина хоче покінчити життя самогубством.

生死存亡 – «життя чи смерть, існування чи загибель» - означає критичний момент розвитку події, боротьби. 危急存亡 – «небезпечно і терміново – життя чи смерть» – критичний момент; нависла смертельна небезпека.

一瞑不视 – «заплющити очі і не бачити» - тікати від дійсності; не боятися стати жертвою. Також означає просто «померти».

醉生梦死 – «пропити життя, проспати смерть» – жити як у маренні, нічого не усвідомлюючи і не розуміючи; жити, немов у п'яному угарі; жити лише сьогоднішнім днем; вести розгульне життя; безцільне існування; зривати квіти насолоди; небо коптати.

Висновки до Розділу 2

Те, як концепт «смерть» вербалізується в китайській мові, є наслідком культурних особливостей і світогляду громадян, зумовленого історичними тенденціями розвитку, а також віросповіданням: ми вже з'ясували, що буддизм, даосизм і конфуціанство як три основні релігійно-філософські течії і вчення є основними джерелами сучасного світосприйняття китайців. Вплив цих вчень дуже добре простежується у прикладах вербалізації концепту «смерть» в китайській мові.

Смерть від старості в оточенні близьких формує категорію «хорошої» смерті, тоді як рання смерть та смерть від несподіваних обставин (хвороби, аварії тощо) – це погана смерть в китайському розумінні. Очевидно, що зосередженість на сім'ї та необхідність підтримки зв'язку з предками бере початок з конфуціанських настанов, а акцент на довгому житті є впливом даосизму. Сама віра в переродження, якої досі притримуються в Китаї, є основним моментом в буддизмі.

Неприйнятне слово «смерть» в китайській мові може бути виражене різними способами, і дуже часто це залежить від того, який статус займала померла людина в суспільстві або як до неї ставиться мовець: чи була вона йому близькою людиною, чи ворогом. Окрім ієрогліфа 死, який традиційно означає «смерть», в китайській мові існує безліч інших зі схожим значенням, зокрема такі синонімічні ієрогліфи як «догоріти», «загубитися», «зникнути», «піти на дно», «зламатися», «вичерпатися» тощо, які приймають участь у творенні слів зі значенням «померти».

Більшість виразів не є особливими способами вираження явища смерті, а являють собою звичайні перифрази, які існують у будь-якій іншій мові: 去世, 逝世, 不在 (відійти в інший світ, скінчатися, (людини) вже немає).

Деякі фразеологізми про смерть в китайській мові нагадують знайомі нам вирази, наприклад: «зіграти в ящик» – 翘辫子. Серед виразів про смерть в китайській мові найбільш розповсюдженими є ті, що позначають геройську смерть (жертву заради держави або якоїсь важливої справи).

ВИСНОВКИ

В роботі було проведене детальне дослідження вербалізації концепту «смерть» в китайській лінгвокультурі. Щоб підійти до цього питання більш грамотно, ми вважали за необхідне попередньо дослідити витоки поняття смерті в китайській культурі, розглянувши становлення концепту «смерть» в китайській мовній картині світу в історичній парадигмі. Цьому був присвячений весь перший розділ. Попередньо ми пояснили, що таке концепт, користуючись існуючими дослідженнями в лінгвістиці, а також запропонували власне коротке визначення концепту. Нами було доведено, що ставлення до смерті є особливим у кожної нації і залишає великий відбиток у мові.

Ми визначили, що для позначення смерті в китайській мові існує безліч слів та слововиразів, поява яких великою мірою пов'язана з необхідністю табування смерті. Також в китайській мові існують цілі синонімічні ряди слів зі значенням «померти», а також особливі класифікації «видів» смерті залежно від віку та статусу померлої людини. Але є й універсальні слова, які доречно застосовувати майже в усіх випадках. Це 过去, 去世 (скінчатися, покинути світ). Деякі слова смерті містять в собі емоційне забарвлення, таким чином вказуючи на відношення мовця до померлого.

У китайських фразеологізмах, які позначають смерть, ми бачимо велику концентрацію символів, зокрема тварин, що є особливістю китайських фразеологізмів взагалі. Характерно, що багато виразів вихваляють героїську смерть – смерть заради держави, великого діла. Найгіршим для китайця є померти дарма, не залишивши після себе нічого нащадкам.

Слову «смерть» в китайській мові та культурі вже були присвячені дослідження, деякі з них були використані для написання цієї роботи. Проте, попри великий обсяг роботи, багато аспектів залишилося без уваги, тому дослідження вербалізації концепту «смерть» в китайській лінгвокультурі залишається темою для подальших лінгвістичних досліджень, і ми би рекомендували іншим студентам-лінгвістам продовжувати вивчати цю тему.

论文摘要

我们选择的科学工作题目就是“中国语言文化中“死”概念的言语化”。我们认为，中国语言文化及其他中的“死”概念是为研究最有意思的之一。

首先，我们分析了中国文化中死亡观念的起源，得出的结论是，儒释道三教对中国死亡观念的发展产生了特别大的影响。在深入研究文化和语言中“死”概念的表达方式之后，这一点变得尤为明显。

我们分析了很多汉语中表示死亡的词，通过识别它们之间的关系，我们能够将它们组合成一些组。然后我们转向关于死亡的成语，这也揭开了中国人如何将死亡作为一种现象联系起来的面纱。

我们得出的结论是，“死”的概念在中国语言文化言语化中有很多被象征覆盖的形式。

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алефиренко Н. Ф. (2005). *Концепт и значение в жанровой организации речи: когнитивно-семасиологические корреляции*
- Ангелова А. О. (2012). *Езотеричний іморталізм віровчення даосів: геронтософський аспект* – <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12103>
- Аскольдов С. А. (1997). *Концепт и слово*
- Большой китайско-русский словарь (БКРС) – <https://bkrs.info>
- Васильев Л. С. (1970). *Культы, религии и традиции в Китае*
- Карасик В. И. (2005). *Языковые концепты как измерения культуры (субкатегориальный кластер темпоральности)*
- Колесов В. В. (2002). *Концепт культуры: образ – понятие – символ*
- Кубрякова Е. С. (1996). *Краткий словарь когнитивных терминов*
- Ли Мань (2022). *Эвфемизмы тематической группы смерть в китайском языке и варианты их перевода на русский* – https://e-notabene.ru/fil/article_38632.html
- Лихачев Д. С. (1993). *Концептосфера русского языка*
- М. А. Кочетова, Р. А. Пищальникова, Д. Ю. Леонова (2018). *Философия и наука в культурах запада и востока. Сборник статей*
- Маслова В. А. (2001). *Лингвокультурология*
- О.М. Готлиб, Му Хуаин (2019). *Китайско-русский фразеологический словарь*
- Селіванова О. О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*
- Степанов Ю. С. (1997). *Константы – словарь русской культуры*
- Токарев Г. В. (2003). *Концепт как объект лингвокультурологии (На материале репрезентации концепта «Труд» в русском языке)*
- Щерба Л. В. (1957). *Избранные работы по русскому языку*

Wei Wei C. Huang, R. N., Ed. D. Attitudes toward death: Chinese perspectives –
<https://journals.sagepub.com/doi/10.2190/IL1.1.e>

细说汉字：死– https://www.sohu.com/a/315613945_673976